

tifâl bi'l-mevlidi'n-nebevî, Riyad 1419/1998, I-II; Reşid Rızâ, "el-Mevâlid ev el-me'ârîz", *el-Menâr*, I/5, Kahire 1315-16, s. 79-87; a.mlf., "Münkerâtü'l-mevâlid", a.e., I/6, s. 93-101; a.mlf., "Keyfe's-sebil", a.e., I/7, s. 112-119; M. Tayyib Okıç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri", *İİFD*, sy. 1, Ankara 1976, s. 17-78; N. Kaptein, "Materials for the History of the Prophet Muhammad's Birthday", *Isl.*, LXIX/2 (1992), s. 193-203; Y. Frenkel, "Mavlid al-Nabi at the Court of Sultân Ahmâd al-Manşûr al-Sa'dî", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIX, Jerusalem 1995, s. 157-172; A. Schussman, "The Legitimacy and Nature of Mavlid al-Nabi (Analysis of a Fatwâ)", *Islamic Law and Society*, V/2, Leiden 1998, s. 214-234; Ahmet Kavas, "Afrika'da Mevlid Kutlamaları", *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) özel sayısı, Ankara 2000, s. 559-574; H. Fuchs – Necla Pekolcay, "Mevlid", *İA*, VIII, 171-176; H. Fuchs – [F. de Jong], "Mawlid", *EJ*² (İng.), VI, 895-897; J. Knappert, "Mawlid", a.e., VI, 897; J. D. Latham, "Aza'fi", *EJ² Suppl.* (İng.), s. 111; D. F. Eickelman, "Mawlid", *ER*, IX, 292-293; Fadwa El Guindi, "Mawlid", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, New York 1995, III, 79-82; Mustafa Fayda, "Fil Vak'ası", *DİA*, XIII, 71.

AHMET ÖZEL

Osmanlılar'da Mevlid Törenleri. Osmanlı teşrifatında, Hz. Peygamber'in doğum günü kabul edilen 12 Rebûlevvel'de düzenlenen törenlerin başlangıcı hakkın-da kesin bilgi yoktur. Bazı vakfiyelerdeki kayıtlardan hareketle bunu Osman Gazi'ye kadar götürülenler varsa da (Ali Seydi Bey, s. 151) genel görüş, bu törenlerin Kanûnî Sultan Süleyman döneminden itibaren saray protokolünde yer almaya başladığı ve III. Murad zamanında tamamen resmîleştiği şeklindedir. Selânikî'nin kaydına göre, Sigetvar seferi sırasında (974/1566) Kanûnî Sultan Süleyman'ın vefatının saklanmaya çalışıldığı bir ortamda padişahın otağında 12 Rebûlevvel gecesi mevlid okunmuş, ertesi gece de sadrazamın çadırında tekrarlanmıştır (*Târih*, s. 36). Yine Selânikî'den, 12 Rebûlevvel 996'da (10 Şubat 1588) Resûl-i Ekrem'in doğum günü münasebetiyle padişahın (III. Murad) bütün minarelerde kandil yakılmasını ve camilerde, mescidlerde mevlid okunmasını emrettiği öğrenilmektedir (a.g.e., s. 197-198). Bu emir mevlid gecesinin o tarihte resmen kutlandığının kanıtıdır.

Mevlid törenlerini saray, konak ve evlerde yapılanlarla padişahın katıldığı mevlid alayı denilen merasim yürüyüşünün ardından bir selâtin camisinde yapılanlar olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür. Topkapı Sarayı'ndaki törenlerin bazan Ağalar Camii'nde, bazan da Çinili

Köşk'te, sonraki yıllarda ise başta Sultan Ahmed Camii olmak üzere Eminönü Vâlide Sultan, Eyüp Sultan, Beyazıt, Nusretiye ve Yıldız camilerinde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Mevlid gününden önce protokole dahil devlet adamlarına davetiyeler gönderilir, ne zaman hangi camide hazır bulunacakları bildirilerek davetilerin tören kıyafetleriyle belirtilen saatte yerlerini almaları sağlanırdı. Osmanlı teşrifatında padişahın, merasim erkânı ve muhafızlarının katılımıyla saraydan belli bir güzergâhı takiben başka bir yere gidiş gelişini ifade etmek için "alay" kelimesi kullanıldığından mevlid okunacak camiye gidip gelmesine de "mevlid alayı" deniliyordu. Ancak bu tabir zamanla daha geniş anlamda kullanılıp rebûlevvelin on ikinci günü sarayda ve camide yapılan törenlerin tamamını kapsamına almıştır.

Mevlid alayı camiye yaklaştığında müezzin mahfilinde Feth sûresi okunmaya başlar, sûre tamamlandığı sırada padişahın mahfil-i hümayuna geldiğini belli etmek için kafesin küçük penceresi açılır ve cemaat ayağa kalkarak bulunduğu yerde saygıyla eğilirdi. Müezzin mahfilinde "muarrif" denilen görevlinin Hz. Peygamber'in özelliklerini belirten "ta'rîf" okumasının ardından Ayasofya ve Sultan Ahmed camilerinin vâizleriyle o caminin vâizi sırayla kürsüye çıkıp kısa birer vaaz verirlerdi; kendilerine de kürsüden indikten sonra bazı armağanlarla birlikte birer samur kürk veya ferace hediye edilirdi. Ayrıca her vâizin kürsüye çıkışı sırasında cemaate şerbet ve buhur sunulurdu. Ardından Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inin okunmasına başlanır ve birinci mevlidhan ilk bahri bitirip kürsüden inince kendisine hil'at giydirilirdi. İkinci mevlidhan, "Geldi bir ak kuş kanadıyla revan / Arkamı sığadı kuvvetle heman" beytini okurken herkes hürmeten ayağa kalkardı. Bu esnada mahfil-i hümayun tarafında perde arkasında bekleyen müjdecibaşı Mekte emîrinin gönderdiği mektubu sadrazamın önüne koyar, sadrazamın işaretiyle reisülküttâb onu alarak müjdecibaşıyla birlikte padişahın huzuruna girerdi. Dârüssaâde ağası da mektubu kesesinden çıkarıp kendisine geri verir, o da okurdu. Daha sonra aynı zamanda Haremeyn nâzırı olan Dârüssaâde ağasına samur kürk, reisülküttâb ile müjdecibaşıya hil'at giydirilirdi. Ardından padişah Medine'den gönderilen hurmanın bir miktarını peşkir ağası eliyle sadrazamı yollar, o da birkaçını alıp bir ikisini şeyhülislâma verdikten sonra kalanını vezirlerle ve orada bulunan

diğer devlet erkânına dağıttırırdı; bu iş tamamlanınca peşkir ağasına bir miktar bahşış verilirdi.

İkinci mevlidhan okumasını bitirip kürsüden inince hil'atını ve armağanlarını alır, yerine üçüncü mevlidhan çıkardı. Bu sırada Sultan Ahmed Camii'nin mütevellisi sadrazamın, Ayasofya Camii'nin mütevellisi şeyhülislâmın, diğer vakıfların mütevellileri de vezirlerle defterdar, nişancı gibi devlet büyüklerinin ve ulemânın önüne şeker tablaları koyar, zamanı gelince de derecelerine göre zağarcıbaşı, saksoncu-başı, muhızır ağa ve diğer ocaklılar bunları kaldırır. Üçüncü mevlidhanın ve arkasından mevlid duası yapan duhanın kürsüden inip hil'at ve hediyelerini almalarından sonra tören tamamlanırdı. Sadrazam ve yüksek rütbeli devlet ricâlî camiden çıkıp atlarına binerek abdest çeşmelerinin önündeki alanda padişahı selâmlamak üzere beklerlerdi. Padişah da yine at üstünde bekleyenlerin önünden geçerken selâmlanır ve alkış çavuşlarının alkışlarıyla uğurlanıp yine geldiği yoldan mevlid alayı ile saraya dönerdi. Sadrazam ve şeyhülislâmla diğer devlet büyükleri de kendi maiyetleriyle ve daha küçük çaplı törenlerle konaklarına giderlerdi.

Sarayda veya padişahın katılımıyla camide büyük törenlerle ve çok pahalı hediyeler dağıtılarak okutulan mevlidlerden başka hemen her devlet adamının ve zengininin konağında, camilerle, mescidlerde ve halktan kimselerin evlerinde de mevlidler okutulurdu. 1850-1918 yılları arasında yaşayan ve Umûr-ı Mülkiyye Nâzırı Pertev Paşa'nın torunu olan Abdülaziz Bey, kendisinin de içinde büyüdüğü anlaşılan bir paşa konağındaki mevlidleri özetle şöyle anlatmaktadır: Hz. Peygamber'in doğum hikâyesi daima geceleri okunduğu için o gece tezkereler yazılarak davet edilen misafirler mükellef yemekler hazırlanır, sofralar kurulur ve üzerlerinde her çeşit meyve bulundurulurdu; ayrıca ev halkıyla misafirlere yetecek sayıda renkli kâğıt külâhlr içinde elvan şekerleri hazırlanırdı. Konağın üst kat sofasının iki yanına pamuk şilteler ve üzerlerine kenarları sırma saçaklı kırmızı Trablus ihramları serilirdi. Sofanın ortasında üzerine şal geçirilmiş bir minderle önüne se-def işlemeli, üstü ağır bir şalla örtülü bir rahle, iki tarafına iki büyük gümüş şamdan ve biraz uzağa da sırma işlemeli örtülerle kaplı iki küçük sehpa üzerine gümüş buhurdanlar yerleştirilirdi. Sofanın karşısına hanımlar için boydan boya kafes çekilir, arkasına yine şilteler serilirdi.

Akşama doğru avizeler ve billûr kandiller yakılır, davetliler geldikçe takım takım odalara alınarak önce kahve ve çubuk ikram edilir, ardından yemeğe kaldırılırlardı. Yatsı vakti gelince sofada cemaatle namaz kılınır, sonra ev sahibi ve misafirler önceden hazırlanan şilteler üzerine, mevlidhan rahlenin önündeki mindere, tevşihhanlar da yarım daire halinde onun önüne oturlardı. Bu arada ev halkı ve hanımlar da yerlerini alırlar, buhurdanlar yakılır ve mevlid-i şerif kıraatine başlanırdı. Ara verilen yerlerde tevşihhanlar na't-ı şerif ve ilâhiler okurlardı. Mevlid sonuna kadar diz çökmüş durumda sessizce dinlenir, sıra Hz. Peygamber'in doğum ânına gelince ayağa kalkılır ve salâtü selâm getirilerek tekrar oturulurdu. Ardından konağın hizmetinde bulunan ağalar gümüş gülâbdanlardan dinleyenlerin ellerine sırayla gül suyu serper ve önlerine bağladıkları elvan futalar içindeki şeker külâhlarını ikişer ikişer dağıtırlardı. Kapaklı elmastıraş bardaklarla şerbet ikramının arkasından mevlidin okunması sona erince kahve ve çubuklar içilir, ardından herkes evine giderdi. Mevlidhana ve tevşihhanlara ayrı ayrı atıyyeler verilir ve uzakta oturanlar o gece konakta misafir edilirdi. Mevlidhana atıyyeden başka sırma başlı beyaz bir çevre ile bir mintanlık kumaş verilmesi de âdetlendi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, Bulak 1299, II, 550, 620; a.e., Beyrut 1397/1977, III, 499; Makrizî, *el-Hitât*, I, 490 vd.; Selânikî, *Târih* (İpşirli), s. 36, 197-198; Râşid, *Târih*, I, 106; III, 115; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 310-311, 416-417; *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı* (haz. Feridun M. Emecen), İstanbul 2003, s. 122, 182; *Tayyarzâde Âtâ Bey, Târih*, İstanbul 1291-93, I-III, tür.yer.; *Teşrifât-ı Kadîme*, tür.yer.; Hızır İlyas, *Tarih-i Enderûn: Letaif-i Enderun* (haz. Cahit Kayra), İstanbul 1987, tür.yer.; Ahmed Râsim, *Menâkıb-ı İslâm*, İstanbul 1325, I, 40-43; Corcî Zeydân, *Medeniyyet-i İslâmiyye Târihi* (trc. Zeki Muğâmir), İstanbul 1330, V, 251; Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilât-ı Kadîmemiz* (haz. Niyazi Ahmet Banoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 151-152; Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri. Toplum Hayatı* (haz. Kâzım Arısan – Duygu A. Günay), İstanbul 1995, s. 247-248; *Tarîk Gazetesi*, sy. 972, İstanbul 13 Rebîülevvel 1304; Midhat Sertoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Mevlid Alayı", *Hayat Tarih Mecmuası*, XII/4, İstanbul 1976, s. 45-49; Muhammed Nahlî, "Tunus'ta Mevlid" (trc. Mehmet Şeker), *Diyanet İlmî Dergi*, XXII/2, Ankara 1986, s. 59-64; Abdülkadir Özcan, "Osmanlılar'da Kandil Geceleri", *Tarih ve Medeniyet*, sy. 6, İstanbul 1994, s. 45-46; H. Fuchs – Neclâ Pekolcay, "Mevlid", *İA*, VIII, 173-174; Pakalin, II, 521-522.

MEHMET ŞEKER

□ ARAP EDEBİYATI. Arap edebiyatında mevlid, Hz. Peygamber için yazılan medih türündeki şiirleri ifade ettiği gibi onun doğumu, hayatı, isimleri hasâis ve şemâli, faziletleri, mucizeleri ve gazveleri gibi konularını kapsayan sîret türü eserler için de kullanılmaktadır.

604 (1207) yılında Erbil Atabegi Muzaferüddin Kökböri tarafından düzenlenen ihtişamlı mevlid kutlamalarında okunmak üzere İbn Dihye el-Kelbî'nin mensur olarak kaleme aldığı ve sonunda bir methiyenin de bulunduğu *et-Tenvîr fî mevlidi's-sirâci'l-münîr* adlı eseri şöhetinden dolayı ilk mevlid kitabı olarak kabul edilmiştir (yazması için bk. Ahlwardt, IX, 128). Halbuki ondan çok önce de bu türde bazı eserler kaleme alınmıştır. Ali b. Hamza el-Kisâ'î'ye (ö. 189/805) nisbet edilen sîret formunda bir eserle Vâkidî'ye (ö. 207/823) ait *Mevlidü'l-Vâkidî ma'a's-şerh 'ale't-temâm* adlı manzumenin yazmaları Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (a.g.e., IX, 115). Muhammed b. İshak el-Müseyyebî'nin (ö. 236/850) bir mevlid yazdığı (Okiç, sy. 1 [1976], s. 22), Ebû'l-Kâsım Abdülvâhid b. Muhammed el-Mutarri'z'in (ö. 439/1047) kaleme aldığı kasidenin Bağdat'taki mevlid kutlamalarında okunduğu belirtilmektedir (TA, XXIV, 87). Aynı şekilde Gazâlî'ye bir mevlid kitabı nisbet edildiği gibi Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Mevlidü'n-nebî'si* de meşhurdur (Kahire 1300). Dolayısıyla Arap edebiyatında "mevlid" terimi II. (VIII.) yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış, mevlid literatürü İbn Dihye'den çok önce başlayıp gelişmiştir. Bununla birlikte ilk zamanlarda mevlid teriminin "tarih ve siyer" anlamına geldiği de ileri sürmüştür (Zekî Mübârek, s. 244).

İbn Dihye'nin çağdaşlarından Ebû'l-Abbas Ahmed el-Azeffî'nin yazmaya başladığı *ed-Dürrü'l-munazzam fî mevlidi'n-nebiyyi'l-mu'azzam*'ını oğlu Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Azeffî tamamlamıştır. Mevlid alanında telif edilen eserler arasında Ebû Muhammed Hasan b. Ali İbnü'l-Kattân el-Merrâküşî'nin, içinde seçme mevlid metinlerinin de yer aldığı *Kitâbü'l-Mesmû'ât*, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Menkabetü mevlidi'n-nebî* (Süleymaniye Ktp., Nazif Paşa, nr. 685; Ahlwardt, IX, 117) ve *el-Mevlidü'l-cismânî ve'r-rûhânî*, İbn Tuğru(l) Bek et-Türkî'nin (Ebû Ca'fer Ömer b. Eyyûb ed-Dımaşkı) *ed-Dürrü'n-naẓîm fî mevlidi'n-nebiyyi'l-kerîm* (*Hediyyetü'l-'arifin*, I, 787), Ahmed b. Ali el-Girnâtî'nin *Zılû'l-gamâme fî mevlidi seyyidi Tihâme*

(Ahlwardt, IX, 128), İbn Akile'nin *Risâle fî mevlidi'n-nebî* (Süleymaniye Ktp., Sâliha Hatun, nr. 111), İbn Allân'ın *Mevridü's-şafâ fî mevlidi'l-Muştafâ* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Efendi, nr. 1143), Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin *Mevlidü'n-nebî* (eserin Muhammed b. Ömer en-Nevevî tarafından *el-İbrîzû'd-dânî fî mevlidi seyyidinâ Muhammed el-'Adnânî* adıyla yapılan bir ihtisarı vardır [Kahire 1299]), Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî'nin *el-Mevlidü'n-nebevî* (Fas ve Rabat'ta birçok baskısı yapılmıştır), Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin *el-'İlâm fî ma'rifeti mevlidi'l-Muştafâ* (TSMK, nr. 443), Ebû Zer el-Halebî'nin *Mevlidü'n-nebiyyi'l-aẓam* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 7886/2), Ebû'l-Hasan el-Kasasî el-Bekrî'nin *Kitâbü'l-Envâr fî mevlidi'n-nebiyyi'l-muhtâr* (*Kitâbü'l-Envâr ve miftâhu'l-esrâr, Kitâbü İntikâli envâri mevlidi'l-Muştafâ*; Ahlwardt, IX, 120; Brockelmann, eserin başka kütüphanelerdeki yazmalarını verdiği gibi birçok defa basılmış olduğunu da belirtmektedir, *GAL Suppl.*, I, 616) adlı eserleriyle Arûs lakabıyla anılan Abdürrahîm b. Ahmed el-Burâf el-Yemenî'nin *el-'Arûs* (*Mevlidü'n-nebî*) ismiyle bilinen eserini (Kahire 1280, 1298, 1301; nşr. Ahmed el-Melîcî, Kahire 1314) zikretmek mümkündür. Daha sonra da birçok mevlid kitabı telif edilmiştir. Mevlidü'n-nebî dışında Hz. Ali, Fâtıma, Hasan, Hüseyin, Şii imamları, tarikat şeyhi ve önderleri için de mevlidler telif edilmiş olması bu türdeki eserlerin artmasında etkili olmuştur. Emevîler devrinde Küme'et el-Esedî, Seyyid el-Himyerî, Di'bil el-Huzâi; Abbâsîler zamanında Mervân b. Ebû Hafsa, Ebû Dülâme, Mutî' b. İyâs ve Selm el-Hâsir gibi Şii şairlerinin Ehl-i beyt ve Hz. Peygamber için yazdığı methiyeler bu tür mevlidler için ilham kaynağı teşkil etmiştir.

Genel olarak mevlid müellifleri, başta Kâ'b b. Züheyr'in *Kaşidetü'l-bürde'si* olmak üzere bu eserin çok sayıdaki nazireleriyle Hassân b. Sâbit'in Resûlullah için yazdığı şiirlerden, Abdullah b. Revâha ve diğer bazı sahâbîlerin nazmettiği methiyelerden ilham almıştır. Ali Fehmi Câbiç, sahâbenin bu şiirlerini *Hüsnu's-şahâbe fî şerhi eş'ârî's-şahâbe* adlı eserinin I. cildinde toplamıştır (İstanbul 1324). Ancak mevlidlerin mevzu itibarıyla asıl kaynağını siyer, megâzî ve şemâil kitapları oluşturur. Bunların başında İbn İshak'ın *es-Sîre'siyle* İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye'si* ve Ebû İsa et-Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-nebî'si* gelir.